

Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis

Studia de Cultura 9(4) 2017

ISSN 2083-7275

DOI 10.24917/20837275.9.4.15

SPRAWOZDANIA

Ilona Copik

Uniwersytet Śląski w Katowicach

Sprawozdanie z konferencji „Kicz w kulturach mediów” (Katowice, 15–16 listopada 2017)

W dniach 15–16 listopada 2017 roku w ramach cyklu: *Kultura mozaikowa* odbyła się w Katowicach III Ogólnopolska Konferencja Naukowa: *Kicz w kulturach mediów*. Głównym organizatorem spotkania jak co roku był Instytut Nauk o Kulturze i Studiów Interdyscyplinarnych Uniwersytetu Śląskiego, współorganizatorami tej edycji wydarzenia były natomiast Katedra Mediów i Kultury Audiowizualnej Uniwersytetu Łódzkiego, Śląski Oddział Polskiego Towarzystwa Badań nad Filmem i Mediami oraz Biblioteka Śląska. Opiekę merytoryczną nad konferencją sprawował Komitet Naukowy w składzie: prof. zw. dr hab. Tadeusz Miczka, prof. zw. dr hab. Andrzej Gwóźdź (Uniwersytet Śląski), prof. UŁ dr hab. Piotr Sitarski (Uniwersytet Łódzki), dr hab. Barbara Kita, dr Ilona Copik oraz dr Anna Maj (Uniwersytet Śląski). Funkcje organizacyjne pełnili: dr Julia Legomska (Uniwersytet Śląski) i dr Michał Derda-Nowakowski (Uniwersytet Łódzki). W spotkaniu uczestniczyli przedstawiciele polskiej nauki (z Uniwersytetu Śląskiego, Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Wrocławskiego, Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu, Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Szczecińskiego, Akademii Sztuk Pięknych w Warszawie, Akademii Sztuk Pięknych w Katowicach), goście zagraniczni (z Uniwersytetu Karola w Pradze), a także kuratorzy sztuki (reprezentujący takie instytucje kultury jak: Dom Oświatowy Biblioteki Śląskiej, Sosnowieckie Centrum Sztuki – Zamek Sielecki). Dzięki współpracy z Regionalnym Ośrodkiem Doskonalenia Nauczycieli „WOM” w Katowicach w obradach uczestniczyli także zaproszeni nauczyciele, bowiem jednym z zasadniczych celów cyklu *Kultura mozaikowa* jest tworzenie okazji do wymiany doświadczeń zawodowych z zakresu szeroko pojętej edukacji do mediów, z mediami i przez media pomiędzy badaczami uniwersyteckimi a nauczycielami oraz animatorami kultury i sztuki.

Konferencję rozpoczęły dwa wykłady wprowadzające. Pierwszy z nich, zatytułowany: „*Made in heaven*”. *O adiaforyzacji kiczu w kulturze współczesnej* wygłosił Tadeusz Miczka (Uniwersytet Śląski), otwierając zarazem spotkanie. Wykład poświęcony był omówieniu problematyki kiczu jako zjawiska charakterystycznego dla współczesnej kultury uczestnictwa, w której ponowoczesna perspektywa aksjologiczna (dualizm aksjologiczny) wyklucza możliwości zastosowania pejoratywnego

podejścia, dającego sposobność jednoznacznego rozstrzygnięcia sporu pomiędzy kiczem i sztuką. Głównym kontekstem interpretacyjnym w analizie różnych współczesnych tekstów i praktyk kulturowych, w których ujawnia się kicz, badacz uczynił zjawisko adiaforyzacji – zubożenia estetycznego oraz neutralizacji moralnej. Następnie głos zabrali zaproszeni goście. Jaroslav Vančat i Daniel Řiha (Uniwersytet Karola w Pradze) w swoim wystąpieniu: *Kicz w rozumieniu strukturalistycznym (Kitsch in a Structuralist Understanding)* przedstawili refleksję metodologiczną nawiązującą do tradycji praskiej szkoły strukturalnej Jana Mukarovský'ego. Postulowali, by zgodnie z nią rozpatrywać procesy produkcji kiczu w kulturze w odniesieniu zarówno do twórczości artystycznej, jak i egzystencji. Badacze skoncentrowali się na analizie kiczu pojmowanego nie tyle jako kategoria estetyczna, co zjawisko kulturowe polegające na zmianie pozycji znaków w systemie semiotycznym. W ich ujęciu zasadniczą cechą kiczu jako efektu transformacji funkcji epistemologicznych i komunikacyjnych sztuki, jest to, że przestaje on być ekspresją doświadczenia rzeczywistości.

Tematem wiodącym sesji I była problematyka kiczu w procesie komunikowania. W tej części konferencji uczestnicy dyskutowali nad kwestiami specyfiki zjawiska kiczu obecnego w tradycyjnych przekazach medialnych (czasopisma, filmy, programy radiowe i telewizyjne) oraz jego funkcji we współczesnych procesach komunikacyjnych. Zastanawiano się, czemu służy nadprodukcja form kiczowych, na ile pozostaje ona ubocznym skutkiem abberacji form artystycznych, w jakiej mierze zaś stanowi celową strategię komunikacyjną o określonej poetyce. Jako pierwsza zaprezentowała swój referat zatytułowany: *Retoryczność kiczu – miejsca wspólne w czasopiśmie poradnikowych* Julia Legomska (Uniwersytet Śląski). Prelegentka skoncentrowała się na czasopiśmie poradnikowych dla rodziców, odnosząc zjawisko kiczu do specyfiki komunikacji w kulturze masowej konsumpcji. Zagadnienia retoryczności (a właściwie perswazyjności) kiczu zostały przez nią powiązane z determinantami gatunkowymi medium oraz charakterystyką konkretnego odbiorcy i tematu. Autorka wykazała na podstawie badanego materiału, że kicz łączy aspekty emocjonalne, aksjologiczne, zachowania i postawy, wskutek czego wytwarza „miejsca wspólne” (toposy retoryczne) istotne w procesach komunikacji kulturowej. Za analogiczne do tych wniosków można by uznać konkluzje, jakie w odniesieniu do wybranych tekstów prasowych, serwisów radiowych i programów telewizyjnych sformułował w wystąpieniu: *O kiczowości językowych elementów autopromocyjnych w informacji medialnej* kolejny prelegent – Krzysztof Kaszewski (Uniwersytet Warszawski). Analizując językowe aspekty komunikatów medialnych, autor ten wyróżnił i scharakteryzował jako cechy kiczu: powtarzalność, szablonowość, brak oryginalności, hiperbolizację, heterogeniczność i niefunkcjonalność.

Kolejne wykłady poświęcone były omówieniu kiczu w reklamie. Emil Sowiński (Uniwersytet Łódzki) w referacie zatytułowanym *Kicz vs decydenci. Estetyka polskich filmów reklamowych z lat siedemdziesiątych i ich kolaudacyjna recepcja* podjął się analizy produkcji łódzkiej Wytwórni Filmów Oświatowych z okresu PRL, z kolei Paulina Świtała (Uniwersytet Śląski) skoncentrowała się na współczesnej reklamie społecznej (*Kicz w reklamie społecznej*). W refleksji obojga badaczy, analizujących zarówno kwestie językowe, jak i wizualne, kicz problematyzowany był jako

zjawisko pejoratywne mające swoje skutki w postaci dewaluacji wartości nie tylko estetycznych, ale społecznych.

Tę część obrad zakończył referat Macieja Pabiska, nauczyciela polonisty w XX Liceum Ogólnokształcącym im. Leopolda Staffa w Krakowie, zatytułowany: *Kicz nasz powszedni na lekcjach języka polskiego. Szanse i zagrożenia dla metodyki*. Prelegent spojrział na kicz przez pryzmat praktyki pedagogicznej, przenosząc to pojęcie z płaszczyzny estetyki na poziom działań edukacyjnych (lekcji języka polskiego w liceum). W jego ujęciu „kicz lekcyjny”, najogólniej rzecz ujmując, jest efektem zmiany strategii metodycznych (od sposobu formułowania celów kształcenia, przez układ podręczników, po formy pracy stosowane na lekcji). Nacisk na realizację celów zadaniowych (np. proceder „zaliczania” kolejnych lektur) z pomijaniem lub marginalizowaniem celów procesualnych (faktycznego odkrywania wiedzy) prowadzi zdaniem polonisty do coraz większej powierzchowności kształcenia. Wyraża się ona w braku innowacyjności w interpretacji literatury przez młodych odbiorców, banalizacji treści programowych, pojmowaniu aktywności „uczenia się” wyłącznie w kontekście pragnień osiągnięcia wysokiego wyniku na egzaminie zewnętrznym.

Referaty sesji II poświęcone były tematyce relacji pomiędzy kiczem a tożsamością kulturową. Jako pierwsza zabrała głos Ilona Copik (Uniwersytet Śląski). Referat *Przaśny posmak śląskości – kicz w kulturze regionalnej* omawiał wizerunek medialny kultury śląskiej pod kątem form stylizowanych zaliczanych przez współczesnych antropologów do *folklorizmu* (pseudofolkloru). Przedmiotem analizy były zjawiska z zakresu popkultury (śląski folk, kabarety, seriale komediowe, a także biesiady, tak zwane „oktoberfesty”). Autorka odpowiadała na pytania dotyczące funkcji społeczno-kulturowych kiczu (integrującej zbiorowość/destruuującej), wskazując przy tym mechanizmy „kiczotwórcze” – działanie różnych ideologii. Druga referentka z kolei, Małgorzata Malinowska-Klimek (Sosnowieckie Centrum Sztuki-Zamek Sielecki) z pozycji historyka sztuki podjęła problem skomplikowanych tożsamości we współczesnych Indiach, przedmiotem analizy czyniąc kino bollywoodzkie. W ujęciu autorki *masala movies* nie tyle stanowią przykład kiczu, co są ważnym medium wartości kulturowych, przekazującym wiedzę o mentalności, wyobrażeniach, postawach i zachowaniach mieszkańców Indii.

Sesja III zatytułowana: *Kicz jako strategia twórcza* skupiała referaty poświęcone kiczowi widzianemu z perspektywy współczesnych praktyk artystycznych. Obszar dizajnu w zakresie grafiki użytkowej, typografii, wzornictwa i architektury stał się przedmiotem zainteresowania Alicji Głutkowskiej-Polnack z Uniwersytetu Śląskiego (*Kicz w obszarze dizajnu – perspektywa estetyczna*). Prelegentka rozważała rolę oraz funkcję kiczu we współczesnej kulturze. Kontekstem jej refleksji była estetyka postmodernistyczna z kiczem jako celową strategią działań artystycznych. Kolejny z referentów, Marcin Składanek (Uniwersytet Łódzki), podjął temat: *Kicz w wizualizacjach danych*. Zastanawiał się, jaki jest sens nadmiernego uatrakcyjniania wizualnego danych (zwłaszcza danych dotyczących giełdy). Natomiast Krzysztof Olszewski (Akademia Sztuk Pięknych w Warszawie) w referacie zatytułowanym: *Pomiędzy sztuką elitarną a egalitarną w interdyscyplinarnym procesie kształcenia artystycznego, na przykładzie Pracowni Komunikacji Intermedialnej* w kontekście kiczu i kampu jako kategorii właściwych dla estetyki ponowoczesnej i doby

nowych mediów analizował prace studentów Pracowni Komunikacji Intermedialnej Akademii Sztuk Pięknych.

W ostatniej IV sesji zaprezentowano referaty poświęcone pracy pamięci wyrażonej za pośrednictwem kiczu obecnego w różnych mediach – od filmu przez literaturę i fotografię do przestrzeni publicznej. Barbara Kita (Uniwersytet Śląski) zaproponowała spojrzenie na kicz w połączeniu z filmowymi wizerunkami miast. Wystąpienie: *Lubimy to, co znamy. Kicz w pejzażu filmowym miasta* odwoływał się do zapamiętanych przez widza z różnych dzieł światowego kina obrazów Paryża, Londynu, Nowego Jorku, Warszawy, tworzących ciągi ikonograficzne, sytuujące się pomiędzy kulturą popularną a sztuką. W ujęciu prelegentki reprodukcyjny charakter współczesnych miast sprawia, że stają się one podatne na kicz, który działa wedle zasady sztuki podwójnej gry, pomiędzy dystansem refleksyjnej świadomości a empatią. *Kicz w służbie pamięci? Polska architektura w reportażach Filipa Springera* to z kolei temat podjęty przez Edytę Żyrek-Horodyską (Uniwersytet Jagielloński). W dziennikarskiej refleksji Springera autorka dostrzegła balansowanie pomiędzy traktowaniem kiczu z jednej strony jako „sztuki szczęścia”, z drugiej – rodzaju „antyszuki”, zwracając przy tym uwagę na wymiar pamięciotwórczy i wspólnotowy kiczu jako istotnego elementu pamięci kulturowej.

W dalszej części spotkania Arkadiusz Bednarczuk (Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu) mówił o kiczu w kontekście rzeźb ulicznych z ławeczką (*Rzeźby uliczne z ławeczką jako przykład społecznego zapotrzebowania na kicz*). Ich „kiczowatość”, jak argumentował badacz, wynika nie tyle z posługiwania się wyeksploatowaną formą artystyczną, ale z braku jakiegokolwiek przesłania, które usprawiedliwiłoby ich częstą obecność w przestrzeni polskich miast. Kreśląc różnicę pomiędzy pomnikiem, jako miejscem upamiętnienia/pamięci, a pomnikiem z ławeczką, wskazywał na kontekst zapotrzebowania na kicz współczesnego społeczeństwa, które łączy postawę racjonalną i emocjonalną i oprócz „miejsc pamięci” potrzebuje także „miejsc emocji”. Problematykę kiczu w odniesieniu do fotografii podjął Janusz Musiał (Uniwersytet Śląski) tytułując swój referat: *Medium fotografii a kicz*. Na przykładzie wybranych prac fotograficznych tworzonych nieświadomie lub intencjonalnie, które mogą być ze względu na formę lub treść kojarzone przez odbiorców z kiczem, wskazywał on na główne cechy estetyki „kiczowej”.

Pierwszy dzień konferencji zakończył wieczorny bankiet w katowickim klubie Centrum połączony z wernisażem zbiorowej wystawy fotografii i sztuki mediów realizowanej w ramach kolektywu *Kopalnia obrazu XV – KICZ*, której kuratorem był Janusz Musiał.

Na drugi dzień konferencji zaplanowano dwie kolejno następujące po sobie sesje. Pierwsza pod hasłem *Kulturowe konteksty psychologii kiczu* łączyła podejścia filmo- i medioznawcze. Rozpoczęła się wystąpieniem Magdaleny Kempnej-Pieniążek (Uniwersytet Śląski) zatytułowanym: *Więcej światła? Kicz jako strategia obrazowania idei dobra we współczesnym kinie amerykańskim*. Autorka referatu analizując tekstualne i formalne aspekty wybranych filmów amerykańskich, podjęła refleksję nad strategią estetyki kiczowej, której cechą jest stylistyczne zrównywanie dobra z kiczem rozumianym jako „sztuka szczęścia”. Sednem referatu była próba określenia źródeł takiej strategii w świetle zauważalnej we współczesnej

kulturze audiowizualnej ekspansji estetyki zła. Inną perspektywę przyjęła Barbara Orzeł (Uniwersytet Śląski), która w wystąpieniu „*Miłość w czasach... smart-kultury*”. *O kiczu w aplikacjach randkowych* zajęła się werbalną – wizualną stroną portali randkowych, analizując je w perspektywie komunikacji medialnej i zmieniających się zachowań komunikacyjnych typowych dla kultury uczestnictwa. Analizie została poddana tak zwana zasada *kiss*, która kieruje dyskurs ku uproszczeniu, spłyceciu przekazu, przyspieszeniu komunikacji.

Referat Piotra Aptacego (Uniwersytet Śląski) ogniskiem uwagi czynił amerykańskie filmy zaliczane do kategorii „zombie movies”. Autor pytał o istotę kiczu, śledząc ewolucję gatunkową horroru przekształcającego się w „komedię o śmierci”, która zarazem, jego zdaniem, jest świadectwem wykształcenia się anarchystycznego poczucia humoru nowego pokolenia twórców kodujących swój światopogląd w „makabrycznej symbolice”. Agnieszka Nieracka (Uniwersytet SWPS Filia we Wrocławiu) skupiła się natomiast na problemie: *Polityka, kicz i fałszywe mity*. Autorka wykazała, że kiczowe postrzeganie świata oraz produkcja sentymentalnych stereotypów to charakterystyczne cechy dyskursów politycznych. Analizując takie artefakty kulturowe i praktyki pamięci jak: teledyski, pamiątki, kartki pocztowe, fotografie i T-shirty, oraz tzw. turystyka szoku, związane z przeżywaniem narodowej żałoby po terrorystycznym ataku na WTC, a także wcześniejszym zamachu bombowym w Oklahoma City w 1995 roku, podkreślała transformacje estetycznie i kulturowo pojętego zjawiska kiczu.

Ostatnia część konferencji poświęcona była performatywnym aspektom kiczu (*Kicz jako strategia działania*). Znalazły się tu referaty kulturoznawców oraz przedstawicieli świata sztuki, będące efektem przyglądania się omawianemu zjawisku od strony praktyk i wytworów artystycznych i kulturowych oraz podejmowania prób określenia genezy estetyki kiczowej w kontekście różnych paradygmatów naukowych. Antonina Szybowska i Emilia Wieczorkowska (Uniwersytet Śląski) w wystąpieniu zatytułowanym: *Jeleń na rykowisku, czyli rozważania o estetyce ewolucyjnej* omówiły perspektywę ewolucyjną, uzasadniając często występujące w kulturach różnych epok zamiłowanie do określonego typu krajobrazów czy zinfantylizowanych postaci głównymi tezami biologicznej teorii atrakcyjności człowieka. Podobną ewolucyjną optykę przyjęła Anna Maj (Uniwersytet Śląski), postrzegając kicz jako zjawisko historycznokulturowe, stanowiące przekaz transkulturowy. W referacie zatytułowanym *Kicz jako przekaz transkulturowy. Analiza zjawiska w perspektywie memetycznej* postawione zostały pytania o trwałość kiczu, przyczyny jego ciągłej obecności w kulturze i replikacji form. Analizie poddano różne przekazy globalnych mediów masowych.

Nieco inny punkt widzenia zaprezentowali Marian Oslisło oraz Ksawery Kaliski (Akademia Sztuk Pięknych w Katowicach), którzy wypowiedzieli się na temat kiczu z perspektywy sztuki, widząc w nim z jednej strony tradycyjnie – przejaw złego smaku, a z drugiej, w kontekście postmodernistycznym i nowomediálním, narzędzie artystyczne i efekt stosowania świadomej koncepcji twórczej. Pierwszy z prelegentów, Marian Oslisło, w wykładzie „*Skicz*” raczej lokalny krytycznie ustosunkował się do praktyk związanych z kształtowaniem przestrzeni publicznej polskich miast, widząc w nich chaotyczność i bezplanowość. Przedmiotem jego analizy były

fotografie dokumentujące stosunek do typografii widoczny w przestrzeniach miejskich, któremu ogółem można zarzucić brak dbałości o formę i kompozycję. Ksawery Kaliski skupił się z kolei na nowomiedialnych strategiach artystycznych stosowanych w pracach studentów Pracowni Działań Multimedialnych (*Kwestia smaku. Kicz jako narzędzie w pracach multimedialnych*).

Na zakończenie konferencji wykład wygłosił Michał Derda-Nowakowski (Uniwersytet Łódzki). W wystąpieniu zatytułowanym *Horror vacui. Kicz jako postawa i jako wyraz* prelegent odniósł się do utrzymanych w estetyce kiczu współczesnych praktyk kulturowych związanych z podróżowaniem, aplikując do ich analizy arystoteleską terminologię (*horror vacui*). Określa ona stosunek materii do przestrzeni oraz związaną z nią zasadę estetyczną, wyrażającą tendencje do stosowania nadmiernej ornamentyki i dekoracyjności. Według prelegenta w aspekcie estetycznym jest ona wyrazem pragnienia niwelowania lęku przed pustą przestrzenią, ujmując zaś rzecz antropologicznie i bardziej współcześnie, stanowi rodzaj antidotum na potęgującą się pustkę egzystencjalną.

Konferencja była okazją do wymiany obserwacji na temat sposobów funkcjonowania i konceptualizowania kiczu we współczesnych kulturach mediów, czynionych z różnych perspektyw badawczych (kulturo- i medioznawczej, antropologicznej, estetycznej, edukacyjnej). Jednocześnie spotkanie to dało sposobność przemyślenia skomplikowanych zależności, z jakimi mamy współcześnie do czynienia w relacjach pomiędzy kiczem, sztuką, praktykami społeczno-kulturowymi i edukacją. Dzięki towarzyszącej konferencji wystawie *Kopalnia obrazu XV – KICZ* intelektualny namysł został skonfrontowany z bezpośrednim doświadczeniem estetycznym. Obradom towarzyszyły ożywione dyskusje, przebiegające w serdecznej atmosferze. Publikacja pokonferencyjna ukaże się nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Śląskiego.